

որք պէտք է ոչ միայն հմուտ՝ այլ եւ բարեկիրթ եւ կենցաղագէտ լինելով՝ ողջամտութեամբ քարոզեն կրօնական դաւանութիւնքը եւ գիտելիքները՝ ինչպէս նաեւ յաւէտ հոգեշահ խրատներ՝ Ա. Գրոց վերայ ուղղափառ բացատրութիւններ եւ յորդորներ, այլեւ անձանցն առաքինասէր եւ բարեգործ՝ ջերմեռանդ եւ Աստուածապաշտ՝ հեղձ Աստուածավախ՝ բարեխիղճ՝ ներողամիտ՝ եղբայրասէր կամ՝ ընկերասէր՝ մարդասէր՝ ողջախոհ՝ ժուժկալ՝ համբերատար՝ անձնանուէր՝ աշխատասէր եւ բարեյաւատակ վարուք՝ բարուք եւ օրինակներով կենդանի տիպար եւ նախանձ կարողանան ազդել եւ շարժել ժողովրդեան մէջ. որով յաւէտ Աստուծոյ երկիւղած որդիք եւ երկըրպագունք կը աղմանան, միանգամայն

բարերութեամբ ժողովրդեան և ընտանեաց հետ՝ այնպիսի բարեյոյս դիրք ունին՝ զի շարունակ կարող են բարի խօսակցութիւններով ազդեցութիւններ ունենալ և յորդորներ կարգալ ժողովրդեան, միանգամայն օտարութիւն ազգակործան ճանապարհներէ զղուշացնել, սակայն Բարեկիրթ ասեալ հարգար և հասարակ վարժապետները ևս առաւել հազուադիւս են, իսկ ի ներկայիս գոնուածները այնքան թիւիկ և պակասաւոր են իւրեանց ուսմանց՝ վարուց և բարուց մէջ՝ որ նոցա Բարեկիրթ անունը անգամ տալը մեղք է, որք աւելի կ'ընկաւորեն ժողովուրդը և Հայկազն մանկտին, շարունակ երկպառակութիւնք և խռովութիւնք կսերմանն և կ'յարուցանեն ժողովրդեան մէջ, որոց հետ մի քանի անարժան եկեղեցականք ևս միանալով՝ ժողովուրդը շարաշար կ'յուզի և կտոգորուի նոցա երեսնէն իսկ արդիւնքը և բուն նպատակը ոչ այլ ինչ է՝ եթէ ոչ՝ կարճ ասելով՝ անձնական կերք և զգուշի շահաւորութիւն:

Հայաստանեայց Ազգի եւ Եկեղեցւոյ հաւաքաւոր եւ հաւատարիմ անդամներ կը զարգանան եւ կ'այլածառանան:

Բայց ի՞նչպէս եւ ո՞ւր պէտք է պատրաստել այսպիսի քարոզիչները: — Ուրիշ յօդուածով կգրեմք:

Վ. Ե. Մ.

ՆԻԿՈՒ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԵՒ

ՊԵՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԳԱՐԶԻՆ ՀԱՅԿԱԶԱՆՅ ԼԵՀԱՍՏԱՆԻ

Ի ԿԵԹՈՒԼԻԿՈՒԹԻՒՆ.

(Երայրութիւն)

Գ.

Այն ժամանակները, այս ինքն ժեղարուն սկիզբները, Պարսից Շահաբաս թագաւորը գեռ նոր քշել էր Հին Զուղայի բնակիչներն յԱսպահան, եւ Արաբաւան նահանգը ռոնակոխ լինելով Պարսից եւ Օսմանցւոց զօրքերուն, սուրբ էջմիածնայ Աթոռն եւս մեծ նեղութեան եւ սաստիկ տառապանաց մէջ կգտնուէր: Այն տառապանաց մի պատճառն եւս էր Դաւիթ եւ Մելքիսէթ Կաթուղիկոսներուն նիւթական եւ բարոյական խեղճութիւնն, որով կաթուղիկոսական իշխանութիւնն իրարու ձեռքէ քաշքշելու պէս վարուելով, եւ երկուքն եւս իւրեանց փառասէր կամ շահասէր դիտաւորութեանցը հասնիլ չկարենալով,

սուրբ Աթոռը ծանր պարտքերու տակ
 ձգեցին: Վասն զի Պարսից շահը տարին
 հարիւր թուման (այս ինքն հարիւր ոս-
 կի) տուգանք դրած էր Մելքիսէթ կա-
 թուղիկոսին վերայ՝ երեք յանցանքի
 համար: Ինչպէս որ կգրէ ականատես
 պատմիչն Առաքել. «Նախ՝ վասն նշխա-
 րաց սրբուհւոյ կուսին Հռիփսիմեայ,
 «որ թոյլ տալովն Մելքիսէթի՝ տարան
 «Ֆռանկներն. զոր Բաղդադ ասէին (ի
 «հարկէ Հայք) թէ վասն կաշառացն
 «թոյլ ետ: Երկրորդ՝ վասն դառնալոյն
 «ի մեծ սուրգունէն (աքսորանքէն),
 «որ առանց հրամանաց շահին դարձաւ
 « . . . : Երրորդ՝ յորժամ շահն ընկէց
 «ի կաթուղիկոսութենէ զՄելքիսէթն
 «եւ առաքեաց յԱստղահան, համարէր
 «շահն զնա՝ թէ ի կալանս կայ, բայց
 «Մելքիսէթն յընդարձակի կալով վա-
 «րէր զիշխանութիւն կաթուղիկոսու-
 «թեանն, եւ այն եւս առանց հրամա-
 «նաց շահին: Վասն այսքան յանցա-
 «նաց կալեալ էր շահն զՄելքիսէթն եւ
 «կամէր սպանանել. իսկ վասն բարե-
 «խօսութեան Ամիրգունայ խանին (Ե-
 «րեւանայ) ներեաց եւ ոչ սպան, բայց
 «պահանջէր զերիս հարիւր թուման
 «տուգանս. վասն որոյ ի կապանս եր-
 «կաթիս պահէր ի կալանի, զի զայն վը-
 «ճարեսցէ, եւ գնացեալ դադարեսցի
 «ուրեք լուալ յիշխանութենէ կաթու-
 «ղիկոսութեանն»: Վերջապէս այսքան
 միայն զիջողութիւն արաւ Շահաբաս՝
 որ Մելքիսէթ վճարէ տարին հարիւր
 ոսկի, որ այն ժամանակի խեղճութեանց
 նայելով մեծ փող էր, եւ նա էջմիած-
 նայ Աթոռոյն վերայ ծանրացոյց այն

տարեկան տուրքը: Միանգամայն որ
 եւ իցէ հնարքով, շատ անգամ նաեւ
 սոսկալի անիրաւութեամբ ու չարաչար
 զրկողութեամբ ամէն տեղ կպտըտէր՝
 գեղեր ու քաղաքներ, ամենէն փող կը
 պահանջէր եւ կառնուր՝ եկեղեցական-
 ներէն ու աշխարհականներէն: Եւ դար-
 ձեալ չէր կրնար պարտքէն ազաւել
 սուրբ Աթոռն ազատել. ուստի մէկէն
 միւսէն ծանր տոկոսեօք փոխ ստակ
 կառնուր, որով քանի գնաց՝ պարտքը
 պակասելու տեղ աւելացաւ:

Տեսաւ Մելքիսէթ որ իւր բռնածը
 չէնելիք ճանապարհ է, հրաժարեցաւ
 կաթուղիկոսութենէն՝ պատճառ բերե-
 լով իւր ծերութիւնն եւ սէսպէս տը-
 կարութիւնները, տեղը կաթուղիկոս օ-
 ծեց եւ հրատարակեց իւր եղբօրորդին՝
 Սահակ եպիսկոպոսը՝ Ամիրգունայ խա-
 նին հաւանութեամբը, եւ ինքը օր մի
 իրիկուն գէմ՝ հետը մէկ սպասաւոր
 առած, իբր թէ երեւան երթալու միտ-
 քով՝ ճանապարհ ելաւ Էջմիածնէն, եւ
 կէս ճանապարհը հասած չհասած՝ դար-
 ձուց ձիուն գլուխը դէպ ի Օսմանցեաց
 սահմանագլուխը, գնաց Կաղզուան,
 անտի Կարին, անտի Կոստանդնուպօլիս:

Կասէ Առաքել պատմիչը թէ «Անդ
 «եւս ոչ ընկալան զնա ժողովուրդք եւ
 «վարդապետք քաղաքին ևս» ինչ
 «պատճառի»: Եւ թէպէտ նա պատճառն
 այսպէս անյայտ եւ անորոշ կթողու,
 բայց դիւրին է ընդհանրապէս այսքա-
 նը մակաբերել՝ թէ նախ՝ Պօլսեցիք չէին
 կարող չգիտնալ Մելքիսէթի մինչեւ այն
 ժամանակը ունեցած վարմունքը Դա-
 լիթ կաթուղիկոսին եւ ուրիշներուն

հետ երկրորդ՝ իմացած էին անշուշտ նորա ահագին պարտքի տակ ձգած լինելն դուռը Աթոռը, եւ երրորդ՝ արդէն կաթուղիկոսութենէ հրաժարած լինելով՝ դարձեալ կաթուղիկոսական պատուով ընդունուիլ կամենալը:

Կամ էր Մելքիսէթ Լեհաստանի Հայերուն այն ժամանակները հարուստ եւ ծաղկած՝ հանգիստ վիճակի մէջ գրտնուիլը. ուստի առանց ուշանալու ի Պօլիս՝ ելաւ զնաց Իլով 1626 ին: «Եւ «ժողովուրդք քաղաքին Իլովայ ընկալան զնա յոյժ պատուով եւ մեծաւ «փառք» կատէ պատմագիրը՝ պատճառը յայտնի է. Առաջինը այս՝ որ ինչպէս ամեն տեղի Հայկազունք, եւս առաւել կէս եւրոպականացեալ Իլովցիները, այն ժամանակներէն եւս դրած էին իրաւամբ իւրեանց միտքը՝ թէ ինչ պատիւ որ տան ազգին օծեալ Հայրապետին սուրբ Էջմիածնայ Կաթուղիկոսին, այն պատիւը՝ գէթ ըստ մեծի մասին՝ պէտք է երթայ կաթուղիկոսական բարձր աստիճանին եւ սրբոյ Լուսաւորչի Աթոռոյն՝ քան թէ կաթուղիկոսին: Եւ երկրորդը այս՝ որ անտարակոյս անտեղեակ էին այն ամենայն անյօքերուն, որոց պատճառաւն էր կաթուղիկոսին այցելութիւնը:

Ե.

Իլովի առաջնորդութիւնը կամ արքեպիսկոպոսութիւնը սկսած էր 1364 թուականէն, եւ յաջորդաբար հասած էր մինչեւ մեր օրերը: Առաջին տասը արքեպիսկոպոսներն առ հասարակ Ս.

Էջմիածնայ Աթոռէն կրնդունէին իւրեանց ձեռնադրութիւնը՝ եւ հաստատութիւնը՝ մինչեւ Մեսրոպ եպիսկոպոսը, որ վախճանեցաւ 1622 ին եւ աթոռը պարապ մնաց չորս հինգ տարի, գուցէ Մելքիսէթ եւ Դաւիթ կաթուղիկոսին հակառակութեանցը եւ Էջմիածնայ շփոթութեանցը պատճառաւ: Աւստի երբ Մելքիսէթ կաթուղիկոսը եկաւ Իլով, Նիկիայոս Թորոսէան կամ Նիկի Թորոսէան անունով կեղծաւոր, վառամիլ եւ խռովարար արեղան բարեկամներու ձեռքով եւ շատ ընծաներ տալով Մելքիսէթին՝ աշխատեցաւ որ ինքը ձեռնադրուի արքեպիսկոպոս⁽¹⁾: Նիկիոյ Իլովի մէջ ծնած էր 1605 ին, յետոյ Կոստանդնուպօլիս զնացած եւ այնտեղ սարկաւազ ձեռնադրուած:

Իլովի քահանայք եւ ժողովրդեան մեծերը հասկացուցին Մելքիսէթի՝ թէ Նիկիոյ իւրեանց առաջնորդ ունենալ չեն կամենար, մանաւանդ թէ կցանկան որ եթէ կարելի է՝ քահանայութիւնն եւս առնուի նորամէն՝ անարժան վարուցը համար: Մելքիսէթ մտիկ չարաւ: Բողոքեց ժողովուրդը՝ թէ «Հակառակ «է այդ բանդ եկեղեցական կանոնաց» «որ կպատուիրեն ժողովրդեան կամա- «ցը դէմ արքեպիսկոպոս չգրուի» ու-

(1) «Եւ միջնորդացն մատուցեալ առ կաթուղիկոսն՝ ընծայեցին զոսկիս բաղումս, և ինչորեքին տունել զՆիկիոյայոս արեղայն եպիսկոպոս, և կաթուղիկոսին տեսանելով զյորովութիւնն «առ ձեռն պատրաստ տնիցն, նաև ակնկալու- «թիւն ևս յորովից օսկոյ առ յապայն հաճե- «ցաւ օրհնել զՆիկիոյայոսն եպիսկոպոս Իս- «ղայ»): Առաջինը Իլ:

« ընդ արժանաւոր անձ ունիմք »: Մեկ-
քիսէթ տեսնելով որ ժողովուրդը իւր
կամաց հնազանդելու միտք չունի, ա-
ռաւ Նիկոյը տարաւ ծածուկ քաղաքէն
գուրս Սուրբ Խաչ վանքը, որ Հաճկապար
կատուէր, (եւ ըստ Առաքել պատմագրի
Հաճկապար Ապրուստի), եւ այնանդ
գիշերանց սկսաւ զինքը եպիսկոպոս
ձեռնադրել: Այն միջոցին վանքի արե-
ղաներէն մէկը վազեց գնաց իմացուց
Հայերուն Մեկքիսէթին արածը, եւ նո-
քա բաղմութեամբ հասան, տեսան որ
ձեռնադրութիւնը վերջանալու վերայ
է՝ բողոքեցին, կանչուըռտեցին, բայց
բանը բանէն անցել էր, տրտում ար-
խուր դարձան իւրեանց տեղերն ¹⁾,
չէին գիտեր թէ ինչ պէտք է անեն:

Յիրաւի զարմանալի բան եղած է ա-
մեն ժամանակ մեր ազգին առ եկեղե-
ցականս ունեցած պատկառանքը, որով
նաեւ այսպիսի անարժան եւ անիրաւ
բռնութեանց անգամ համբերել են եւ

կհամբերեն. բայց միթէ ազգին հեղու-
թեամբ ու երկայնմտութեամբը առաջ-
նորդաց անիրաւ գործը իրաւացի կլի-
նի. ոչ ապաքէն անով աւելի եւս կծա-
րանայ: Մեկքիսէթ այն հոգեւոր առաջ-
նորդներէն էր՝ որ իւրեանց չունեցած
իշխանութիւնն ունեցածի պէս կծա-
խեն, եւ ունեցածն ի չարն գործածելը
իւրեանց բնութիւն արած են: Նիկոյին
պէս ատելի մարդը հովիւ ձեռնադրեց
այնպիսի մէկ հօտի՝ որ գայլու տեղ գը-
րած էր զինքը, եւ յիրաւի իսկ ինքը
հանգիստ սրտով ելաւ Նիկոյէն որ Վա-
մենից քաղաքը երթայ: Ժողովրդականք
ճար կփնտռէին որ ազատին այն նորըն-
ծայ գայլէն, որ զիրենք պատռտելու
պատրաստուած էր. գնացին խորհուրդ
տուին Նիկոյի որ կաթուղիկոսին հետ
իմիասին երթայ՝ իբր թէ զինքը պա-
տուով ճանապարհ գնելու համար: Հաս-
կացաւ Նիկոյ նոցա միաբը, բայց չընդ-
գիմացաւ. պատասխանեց թէ « Ամենայն
սիրով պատրաստ եմ երթալու »: Ճա-
նապարհ ելաւ կաթուղիկոսին հետ, եւ
մինչեւ մէկ երկու օրուան տեղ գնաց:
Կաթուղիկոսը դարձաւ ասաց Նիկոյին՝
թէ « Այսքան տեղ գալդ բաւական է.
բարով երթաս քու տեղդ. գնա եպիս-
կոպոսութիւնդ ի գործ դիր »: Նիկոյ
գիտնալով որ այնուհետեւ ոչ թէ բա-
րեկամաց, հապաբաղմութիւ թշնամեաց
մէջ պիտի դառնայ, ուզեց իբր թէ հո-
գեւոր զէնքով սպառազինուած՝ դառ-
նալ իւր տեղը. ուստի պատասխանեց
կաթուղիկոսին՝ թէ « Հրամանքդ աչքովդ
տեսար որ ժողովրդականք սքրան հա-
կառակութիւն արին քեզ, եւ չկամե-

(1) « Անմիջ զիշերի իշխանք և ուսմիկք վաղ-
« վաղակի գումարեցան ի միասին, և ընդ փոքր
« զուռն քաղաքին ելեալ փութանակի հասին ի
« տեղին. աղաղակէին առ կաթուղիկոսն. Մի՛ օրհ-
« ներ զգա, և մի՛ մատներ զմեզ և զեկեղեցիս
« մեր ի ձեռս անիրաւիդ պղծմիկ. զի մէք զիտեմք
« զգա և զօրպիտութիւն վարուց զօրա. վասն ո-
« րոյ ոչ է մեզ ընդունելի, եւ կաթուղիկոսն նըս-
« տեալ ի վերայ աթոռոյ՝ օրհնէր զՆիկոյ արե-
« զայն եպիսկոպոս, և խաչիւն օր ի ձեռին էր՝
« սաստեք ժողովրդեանն, և զբանս տղեղա՝ զօր
« ոչ է պարտ յիշել՝ ասէր նոցա. և թէպէտ ո-
« ղորմիկ ժողովուրդքն ամբօխեալ և ազմիկալ՝
« յոքնակի աղաղակեցին, ոչ լուաւ նոցա կա-
« թուղիկոսն, այլ օրհնեաց զՆիկոյն եպիսկո-
« պոս »: Առաւել իմ:

«ցան զիս ընդունել. այժմ ես մինակ
«ի՞նչպէս սիրտ անեմ նոցա մէջ երթա-
«լու» կամ այնպիսի ժողովրդոց առաջ-
«նորդութիւն անելու. ուրիշ բան էր՝
«եթէ կամենայիք ձեռքս կոնդակ տալ,
«յորում բանադրանք եւ նդովք դնէիք
«զիս չընդունողներուն եւ ինձ հնազան-
«դիլ չկամեցողներուն» : Հաւանեցաւ
խեղձ կաթուղիկոսը, տուաւ Նիկոլին
ձեռքը այնպիսի սպառնալից կոնդակ,
— զոր գուցէ ինքն իսկ Նիկոլ շարա-
դրած էր, — եւ դարձուց Իլիով:

Նիկոլ դարձաւ, եւ առաջին կիրակի
օրը կարգաւ տուաւ այն կոնդակն ու
նդովքները եկեղեցւոյն մէջ: Իլիովի ժո-
ղովուրդն եւս մինչեւ այն ժամանակնե-
րը այն բարեմիտ ժողովուրդներէն էր՝
որ չգիտնալով այս ճշմարտութիւնս թէ
«Անիրաւ բանադրանքը եւ անտեղի նը-
ղովքը՝ բանադրողին ու նդովողին գը-
լիսուն կդառնայ, իսկ բանադրելոց՝ օրհ-
նէնքի տեղ կըռնեն», արտմեցան՝ տըխ-
րեցան՝ գայթակղեցան ու լռեցին:

(Եւրոպայի մէջ յայտնի է)

Գ. Ա. Ա.

ՍՈՒՐԲ ՍԱՆԴՈՒԹՅ.

(Եւրոպայի մէջ յայտնի է)

Առաքեալը դարձաւ ի բանտ, բայց թա-
գաւորին ոչ բարկութիւնը եւ ոչ սրտին
տաղնապը հանդարտեցաւ. հայրական
գութը, սէր, վրէժխնդրութիւն եւ բար-
կութիւն մաքառելով իրերաց յաղթել կը

ձգնէին, վերջապէս հրաման տուաւ որ
Սանդուխտ իրեն ներկայանայ: — Սանտու-
րուկ եւ Սանդուխտ են միայն, աստուա-
ծային սիրոյ հանգէս, հրաշալի է մարտը,
եւ յաղթանակը մեծ:

Չգից աչքը Սանդխտոյ վերայ, զիտեց
զինքը երկար ատեն. գորովեցաւ, խանդա-
ղատեցաւ, կատաղութիւնը թողուց հե-
ռացաւ իրմէ, եւ յանկարծական ժպիտ մի
փայլեցաւ փոթորկայոյզ աչաց մէջ, ինչ-
պէս միգապատ երկնից երեսը ամպերէն
փայլատակած լոյսը կլուսաւորէ, եւ դար-
ձաւ ցաւագին հօր նման նուաղած ձայ-
նիւ ասաց. — «Սօտ եկ իմ ղեղեցիկ դուս-
տրը, մօտ եկ, եւ ընդունէ հայրական համ-
բոյրս» : — Բայց Սանդուխտ չլսեւ հօրը
ձայնին, եւ նորա գգուանքը կմերժէ, ուս-
տի նորէն կրկնեց. «Ա՛յ որդեակ, քան ա-
մենայն ցաւ մեծ է ինձ այս. հնազանդ
էիր ինձ եւ կսիրէիր զիս, դու իմ՝ միակ
մխիթարութիւնս եւ խնդութիւնս, ո՞վ
զողացաւ սիրտդ, ո՞վ ծնողդ աչքէդ հա-
նեց» : — Սակայն Սանդուխտ դարձեալ
պատասխան չտուաւ. այն ատեն, «Գի-
տեմ, կանչեց լալազին ձայնիւ, զիտեմ,
այն Պաղեստինացին մոլորեցուց զքեզ,
զողացաւ սիրտդ, եւ բաժանեց զքեզ ոչ
միայն հայրենի չաստուածներէդ՝ այլ եւ քո
հօրդ սրտէն. ուրացար զիս, որդեակ իմ,
մոռացար գութս՝ որով խնամեր եմ զքեզ,
եւ սիրեցիր քան զիս առաւել Պաղեստի-
նացին եւ իւր աստուածը» : — Այն ատեն
Սանդուխտ համեստ ձայնիւ հօրը պա-
տասխանեց. «Սիրոյս եւ հաւատարմու-
թեանս վերայ մի՛ կասկածեր, եւ մի նախա-
տեր ճշմարիտ Աստուծոյ անունը. ճանչ-
ցայ զինքը, սիրովը հօգիս վառեց, ոչ որ